

Investigating the global consequences of terrorism And countermeasures

Mohammad Torabi¹
Hamid Mazinani²

Abstract

An examination of the foreign policy of Iran and Pakistan shows that several factors have been effective in shaping, strengthening or weakening relations between the two countries. Therefore, it can be said that after Pakistan's independence from India in 1947, the relations between the two countries have had many ups and downs, which in this study tries to analyze these relations after the victory of the Islamic Revolution of Iran in 1979. The question that this study seeks to answer is what are the most important factors of convergence and divergence between Iran and Pakistan from 1979 to 2021? The hypothesis of the article is that cooperation in the field of security, energy and economy, along with its presence in regional organizations such as ECO, D-8, has led to convergence. The United States has reduced cooperation between the two countries. Findings show that the effect of divergence over convergence on Iran-Pakistan relations has been greater.

Keywords: Iran, Pakistan, Convergence, Divergence, Foreign Policy

¹ Assistant Professor of Islamic Azad University, Qom Branch. IRAN.

M.hasani555@gmail.com

² PHD student in Sociology, Qom Azad University, Qom Azad University, Iran.

H.Mazinan@gmail.com

بررسی عوامل همگرایی و واگرایی روابط جمهوری اسلامی ایران و پاکستان (۱۹۷۹-۲۰۲۱)

محمد ترابی^۱

حمید مزینانی^۲

چکیده

بررسی سیاست خارجی ایران و پاکستان نشان می‌دهد که عوامل متعددی در شکل‌گیری، تقویت یا تضعیف روابط دو کشور موثر بوده است. از همین رو، می‌توان بیان داشت که بعد از استقلال پاکستان از هند در ۱۹۴۷ تاکنون روابط دو کشور دارای فراز و نشیب‌های متعددی داشته که در این پژوهش تلاش می‌گردد تا این روابط بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۱۹۷۹ مورد واکاوی قرار بگیرد. پرسشی که این پژوهش در صدد پاسخگویی به آن برآمده عبارت است از مهم‌ترین عوامل همگرایی و واگرایی دو کشور ایران و پاکستان از ۱۹۷۹ تا ۲۰۲۱ کدامند؟ فرضیه مقاله این است که همکاری در حوزه امنیتی، انرژی و اقتصادی در کنار حضور در سازمان‌های منطقه‌ای چون اگو، دی-۸ منجر به همگرایی شده و در مقابل به غیر از رقابت دو کشور از جمله احداث بندرها متغیرهای افغانستان، عربستان، سیاست‌های ایالات متحده به کاهش همکاری‌های دو کشور شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیر واگرایی نسبت به همگرایی بر روابط ایران و پاکستان بیشتر بوده است.

واژگان کلیدی: ایران، پاکستان، همگرایی، واگرایی، سیاست خارجی

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم. ایران. (نویسنده مسئول)

M.hasani555@gmail.com

^۲ دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد قم. ایران

مقدمه

سیاست خارجی کشورها تحت تأثیر عوامل مختلف داخلی و خارجی است. در نظریه همگرایی و واگرایی تلاش می‌شود تا به شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر سیاست خارجی کشورها و روابط آن‌ها به صورت دو یا چند جانبه مورد توجه قرار گیرد در همین راستا حوزه‌های روابط کشورها اعم از اقتصادی، سیاسی و اجتماعی می‌تواند تحت تأثیر عوامل داخلی یا خارجی به یکی از جهت‌گیری‌های همگرایی یا واگرایی در سیاست خارجی متمایل خواهد شد. با این حال ممکن است شاهد آن باشیم که روابط دو کشور در حوزه‌هایی بیش از سایر حوزه‌ها مورد توجه قرار گرفته است. از زمان تشکیل پاکستان در ۱۹۴۷، روابط این کشور با ایران در مقاطع مختلف باعث نزدیکی و همکاری یا بروز اختلاف و رقابت بین تهران و اسلام‌آباد شده است. ایران اولین کشوری بود که تاسیس جمهوری اسلامی پاکستان را به رسمیت شناخت و سفارت ایران در کراچی در ۲۴ اکتبر ۱۹۴۷ افتتاح شد. همچنین ایران اولین کشوری بود که عهد نامه مودت را در سال ۱۹۵۶ با این کشور امضا کرد. تا پیش از انقلاب اسلامی سیاست‌های ایران و پاکستان به علت حضور هر دو کشور در بلوک غرب و پیمان سنتو تقریباً بدون چالش بود. با پیروزی انقلاب اسلامی پاکستان نیز جر اولین کشورهایی بود که آن را به رسمیت شناخت و در ۲۱ بهمن سال ۵۷ جمهوری اسلامی ایران نامه ضیاء الحق به حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر به رسمیت شناختن نظام توسط کاردار این کشور در ایران تسلیم نخست وزیر موقت شد. پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و جایگزینی سیاست نه غربی نه شرقی به جای سیاست اتحاد و همکاری با غرب در کنار عواملی دیگر چون تأثیر و نفوذ کشورهای دیگر چون افغانستان، آمریکا، عربستان بر روابط ایران و پاکستان تأثیرگذار بوده است.

در پژوهش حاضر تلاش خواهد شد با بررسی سیاست خارجی ایران و پاکستان به‌ویژه بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران به تحلیل عوامل موثر بر سیاست خارجی آن دو کشور و تأثیراتی که بر همگرایی یا واگرایی روابط ایران و پاکستان گذاشته است مورد واکاوی قرار بگیرد. از

همین رو، پرسشی که این پژوهش در صدد پاسخگویی به آن برآمده عبارت است از مهم ترین عوامل همگرایی و واگرایی دو کشور ایران و پاکستان از ۱۹۷۹ تا ۲۰۲۱ کدامند؟ فرضیه مقاله این است که عواملی چون وجود تهدیدات امنیتی، انرژی، حضور در سازمان های منطقه ای چون اکو، دی-۸ در جهت گیری همگرایی سیاست خارجی و عوامل دیگر چون متغیر افغانستان، عربستان، رقابت چین و هند و سیاست های ایالات متحده به کاهش همکاری های دو کشور تأثیر گذاشته که به نظر می رسد تأثیر مؤلفه واگرایی بر همگرایی بیشتر بوده است.

چارچوب نظری

همگرایی و واگرایی تابعی از تلقی دولت ها و بازیگران عرصه سیاست نسبت به منافع ملی و جمعی و یا فردی خود است؛ به عبارت دیگر، بازیگری که تن به شرکت در فرایند همگرایی یا واگرایی با سایر بازیگران در سطوح مختلف می دهد، به این امر می اندیشد که این امر تا چه اندازه منافع او را تأمین و یا تهدیدات احتمالی را از او دور می سازد. همگرایی یک فرایند و حرکتی در جهت افزایش همکاری میان دولت ها است و از این رو، همگرایی یک متغیر وابسته است که به وسیله یک سلسله علل و شرایط به وجود می آید، دوام پیدا میکند و تقویت می شود. در مقابل همگرایی، مبحث واگرایی است که ناظر بر رفتار دوری گزینی کشورها و دولت ها نسبت به یکدیگر است (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۵). این مقوله به معنی عدم وجود ویژگیهای مشابه در بین گروه های فرهنگی، نژادی و نظایر اینها در نقاط گوناگون و بدون ارتباط قبلی با یکدیگر است. واگرایی عبارت است از فرایندی که نه تنها طی آن واحدهای سیاسی و دولت ها از یکدیگر دور شده بلکه زمینه های بحران و جنگ فراهم می آید (دهشیری و امامی، ۱۳۹۹: ۳۷). «ارتباطات»، «کارکردگرایی» و «نو کارکردگرایی» از نظریه هایی هستند که غالب اندیشمندان معاصر، نظریات خود پیرامون همگرایی را در چارچوب این نظریه ها ارائه داده اند.

نظریات پیرامون همگرایی

نظریه	توضیحات
ارتباطات	یکی از نظریه‌های همگرایی «نظریه ارتباطات» است. تأکید اصلی طرفداران این نظریه بر مبادلات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. آنان معتقدند که افزایش مبادلات کشورها، همبستگی آنان را گسترش می‌دهد و این امر در نهایت، منجر به همگرایی می‌شود. گسترش ارتباطات در سطح جهانی سبب ایجاد یک هویت جمعی و بین‌المللی می‌شود که این معنا گاه حرکت از ملی‌گرایی به سمت جهانگرایی محسوب می‌شود. کارل دوپیچ معتقد است که تعامل بین دولت‌ها منجر به تشکیل «جوامع امنیتی» یا نظام‌های سیاسی- اجتماعی ادغام‌شده می‌گردد
کارکردگرایی	کارکردگرایی به واسطه قرار گرفتن در مسلک نظریه‌های لیبرالی، نگاهی خوشبین و امیدوارانه به بسط همکاری‌های فراملی میان کشورها داشته است. این رویکرد بر این امر تأکید دارد که تامین نیازهای مشترک عاملی عمده در متحد ساختن مردم در ورای مرزهای دولت به شمار می‌رود. دیوید میترا نی به عنوان یکی از چهره‌های اصلی کارکردگرایی با تأکید بر هماهنگی طبیعی منافع و نیازهای مشترک دولت‌ها معتقد بود
نو کارکردگرایی	نو کارکردگرایی از بسیاری جهات با کارکردگرایی متفاوت است؛ زیرا آن یک نظریه همگرایی منطقه‌ای است نه جهانی و عمدتاً به بررسی این فرایند در اروپای غربی مربوط می‌شود. ارنست هاس با اصلاحاتی که در نظریه کارکردگرایی به وجود آورد، توانست آن را در مورد جامعه ذغال سنگ و فوآلد اروپا به

کار گیرد که اتفاقاً نقش مؤثری در همگرایی کشورهای اروپایی داشته است (فرانکل، ۱۳۷۶: ۸۰-۷۷). وی معتقد بود که تحقق فرایند کارکردگرایی در مناطقی مثل اروپای غربی به‌ویژه در سایه تاریخ و ارزش‌های مشترک میسر گردیده است. هاس با کنار گذاشتن بعد هنجاری نظریه میترانی و افزودن یک بعد فایده‌گرایانه (Utilitarian) به آن - که بر اهمیت منافع و سود حاصل از تعاملات، تصمیمات و ... تاکید دارد- تلاش کرد جنبه علمی کارکردگرایی را حفظ نماید.

منبع: (ر.ک محمدی و احمدی، ۱۳۹۷: ۲۶۰-۲۵۹)

جهت‌گیری سیاست خارجی: همگرایی و واگرایی

برای تعیین عوامل تأثیرگذار بر سیاست همگرایی یا واگرایی باید به الزامات و ملاحظات خطوط سیاست خارجی کشورها پرداخت. سیاست خارجی ایران در مرزهای شرقی با رویکرد افزایش امنیت و منافع ملی همراه است از همین رو، اصول سیاست خارجی به‌ویژه در تعامل با دو کشور افغانستان و پاکستان از اصول زیر پیروی میکند:

- کمک به شکل‌گیری دولت‌های باثبات و توسعه‌یافته در افغانستان و پاکستان؛
- با توجه به ظرفیت‌های مختلف همکاری و تفاهم میان ایران و افغانستان،
- تلاش در جهت افزایش همکاری‌ها با این کشور به عنوان یک کشور دوست با ایران؛ -
- نقش‌آفرینی ایران به عنوان یک بازیگر مسئول در جهت ایجاد ثبات و حفظ توازن قدرت در سطح منطقه‌ای؛
- تلاش در جهت ریشه‌کنی مواد مخدر در هر سه مرحله کشت، تولید و انتقال، با همکاری سازمان‌های بین‌المللی و برخی کشورهای اروپایی؛
- همکاری با کشورها برای جلوگیری از گسترش افراط‌گرایی؛

- تحکیم و گسترش روابط دوستانه با پاکستان و توسعه همکاری‌های اقتصادی، علمی، سیاسی و فرهنگی با این کشور؛
- تعدیل جریانهای افراطی مذهبی در منطقه و تقویت پیوندها با جریانهای میانه‌رو اهل سنت؛
- تأمین امنیت مرزهای شرقی با همکاری دولت‌های افغانستان و پاکستان و خنثی نمودن عملیات خرابکارانه و شرارت از طریق کمک به توسعه اقتصادی و اجتماعی در هر دو سوی مرز؛
- فعال‌سازی مسیر تجارت شرق به غرب (نصیر نیا، ۱۳۹۵: ۵۱). بنابراین با ملاحظه موارد یاد شده می‌توان گفت که بیشتر از هرگونه روابط اقتصادی یا فرهنگی، با توجه به فعالیت جریانهای افراط‌گرا و ناامنی در همسایگان شرقی رویکرد سیاست خارجی ایران بر حول امنیت و تقویت ثبات قرار می‌گیرد.

روابط ایران و پاکستان قبل از انقلاب اسلامی

رابطه ایران و پاکستان در پیش از انقلاب اسلامی شامل همکاری‌هایی بوده است هرچند در مواردی نیز با ابتکار ایران اقداماتی دیگر از جمله در چند مورد که میانجیگری ایران به کاهش روابط متشنج پاکستان با سایر کشورها کمک کرد. پاکستان در مناقشات درون منطقه‌ای در ایران دوستی ثابت قدم پیدا کرد. در سال ۱۹۶۳ میانجیگری ایران به بازسازی کمک کرد روابط دیپلماتیک پاکستان و افغانستان بر سر حمایت از پختونستان پس از وقفه دو ساله. که در سال ۱۹۶۵، پاکستان بار دیگر با انتخاب یک دیپلمات ایرانی به عنوان نامزد خود در ایران، اعتماد خود را به ایران بازگرداند. دادگاهی برای داوری اختلاف ران آف کوچ بین پاکستان و هند منصوب شد. در جریان جنگ هند و پاکستان در سال ۱۹۶۵، ایران نه تنها حمایت دیپلماتیک خود را از پاکستان انجام داد، بلکه به پاکستان نیز اعزام کرد. کمک‌های اقتصادی قابل توجه بیانیه دولت ایران حمله هند به پاکستان را تجاوز نامیده است در حالی که ایران به دلیل محدودیت‌های تسلیحاتی نتوانست به درخواست پاکستان برای هواپیما پاسخ مثبت دهد سیاست در قبال ایالات متحده، سوخت جت و بنزین را برای پاکستان فراهم کرد (Zahir

Shah & e.tal, 2015:67). در طول جنگ هند و پاکستان در سال ۱۹۶۵ به پاکستان ارسال کرده بود. حتی در طول جنگ ۱۹۷۱، پاکستان حمایت کامل نظامی و دیپلماتیک از ایران دریافت کرد. حمایت ارائه شده توسط دانشمندان هسته‌ای پاکستان در توسعه برنامه هسته‌ای ایران نیز به خوبی مستند شده است (Bhattacharjee, 2017) دوره قبل از انقلاب اسلامی ایران روابط دو کشور بیشتر سیاسی بوده که میتوان به چهار دوره تقسیم کرد:

- ۱- از عضویت در پیمان بغداد/ سنتو تا تشکیل پیمان همکاری عمران منطقه‌ای (۱۳۴۳ - ۱۱۳۴).
- ۲- از تشکیل سازمان همکاری عمران منطقه‌ای تا تجزیه‌ی پاکستان (۱۳۵۰ - ۱۳۴۳ ش.).
- ۳- از صدارت بوتو تا کودتای ارتشبد ضیاءالحق (۱۳۵۶ - ۱۳۵۰ ش.).
- ۴- از حکومت نظامی ارتشبد ضیاءالحق تا انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ - ۱۳۵۶ ش.). (امیری، ۱۳۹۶:۹۵).

روابط ایران و پاکستان بعد از انقلاب اسلامی

ایران و پاکستان روابط متعددی در حوزه‌های مختلف می‌توانند داشته باشند که برخی از این حوزه‌ها پررنگ‌تر بوده است. در ادامه به هر یک از این حوزه‌ها جداگانه پرداخت می‌شود.

روابط فرهنگی

شباهت‌ها در میراث پاکستان و ایران شامل تمام طیف فرهنگی است. ارزش‌های قومی، زبانی و مذهبی که قدمت آن به قرن‌ها برمی‌گردد. تأثیر تمدن ایرانی در هند مدیون فرمانروایان مسلمانی است که ریشه از ایران داشتند. برای مدت بسیار طولانی فارسی، همراه با عربی، زبان دربار مغول‌ها در طول هفت قرن حکومت آن‌ها بر شبه قاره بود (Zahir Shah & e.tal, 2015:67). مردم پاکستان و ایران نه تنها دارای پیوندهای قومی و روابط همسایگی هستند، بلکه زبان اردو نیز اشتراکات زیادی با فارسی دارد (EASTWEST, 2020). باین حال، خشونت فرقه‌ای در پاکستان یکی از عوامل مهمی است که نقش تعیین‌کننده‌ای

در شکل دادن به روابط پاکستان و ایران دارد. این موضوع در طول زمان به شدت روابط را تحت تأثیر قرار داده و همکاری‌های اقتصادی با هر یک را تحت تأثیر قرار داده است. ایران کشوری با اکثریت شیعه است و رهبران آن پیروان زیادی در پاکستان توسط افراد فرقه شیعه دارند. ایران همچنین مسئولیت خود را برای تضمین امنیت مسلمانان فرقه شیعه در سراسر جهان می‌داند. برخی از تحلیلگران بر این باورند که ایران از اهرم شیعه برای پیشبرد برنامه‌های خود در سایر کشورها استفاده می‌کند. از سوی دیگر، دولت‌های پاکستان قادر به رسیدگی مؤثر به موضوع فرقه‌ای نیستند و به مرور زمان پاکستانی‌ها جامعه شاهد افزایش درگیری‌های ناشی از دلایل فرقه‌ای بوده است (Zahir Shah & e.tal, 2015: 71). پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ گروه‌های تروریستی جدیدی در پاکستان فعال شده و نسل جدیدی از مبارزان اوضاع را تحت کنترل خود در آورده‌اند. در حال حاضر گروه‌هایی با عنوان «طالبان محلی» که افکار و خط‌مشی تندروانه قومیه مذهبی دارند، خارج از کنترل دولت مرکزی به اقدامات مسلحانه دست می‌زنند. منظور از «طالبان محلی پاکستان» مجموعه گروه‌هایی هستند که در دسته‌های مختلف و بلاً مشابه و مشترک، نام‌های متفاوت، اما با خاستگاه فکری و پایگاه ایدئولوژیک نسبتاً بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و آغاز نبرد علیه تروریسم به اقدامات مسلحانه و خشونت‌بار علیه نیروهای دولت مرکزی پاکستان دست می‌زنند. برخی از این گروه‌ها عبارت‌اند از: جمعیت علمای اسلام، سپاه صحابه، لشکر جهنگوی (طالبان پنجاب)، لشکر طیبه، جنبش نفاذ شریعت محمدی (طالبان سوات)، شبکه حقانی، تحریک طالبان پاکستان و.... (سلیمانی و خالدیان، ۱۳۹۱: ۱۶۹). در حال حاضر اکثر ائمه جماعات مساجد پاکستان توسط مدارس علمیه عربستان تأمین می‌گردد. براساس آمار رسمی دولت پاکستان، نزدیک به ۱۱۲۲۱ مدرسه مذهبی در این کشور فعال است. حدود ۶۱۴۸ مدرسه از این تعداد مدارس، ثبت رسمی شده‌اند و مابقی یعنی ۵۰۷۳ مدرسه دیگر از ثبت رسمی اجتناب کرده‌اند. اما آمارهای غیررسمی حکایت از آن دارد که حدود ۲۰ هزار مدرسه مذهبی در پاکستان وجود دارد. از کل مدارس مذهبی موجود در پاکستان، ۸۰۰۰ مدرسه زیر نظر سازمان‌های دیوبندی،

۱۸۰۰ مدرسه زیر نظر سازمان - های بریلوی، ۴۰۰ مدرسه زیر نظر سازمان‌های اهل حدیث، ۳۸۲ مدرسه زیر نظر سازمان‌های شیعه، و ۱۲۰۰ مدرسه زیر نظر جماعت اسلامی پاکستان فعالیت می‌کنند. کارکرد اصلی این مدارس دینی وهابیت آموزش نیروهای اسلام‌گرا است (است (داوند، ۱۳۹۳: ۵۶). در ادامه برخی از این فرقه‌ها معرفی شده است:

فرقه	توضیحات
فرقه دیوبندی	”جزء مذهب حنفی و از دسته وهابیت، تنها ۲۵٪ جمعیت اهل تسنن پاکستان را تشکیل می‌دهند، اما در برابر اکثریت اهل تسنن (و شیعیان) مخالف وهابیت، از قدرت سازماندهی و مالی چشمگیری برخوردارند. سه محور عمده فعالیت مبارزاتی این فرقه عبارتند از: ۱ - پاکستان باید یک کشور کاملاً سنی باشد؛ ۲ - شیعیان چون مسلمان نیستند بایستی یک اقلیت محسوب گردند؛ ۳ - پاکستان باید کلیه روابط سیاسی و اقتصادی خود با جمهوری اسلامی ایران را به عنوان کشور شیعه قطع کند. در همین راستا، شرط اولیه عضوگیری و ورود به سپاه صحابه (بازوی نظامی وهابیت پاکستان) ترویج یک تا، سه نفر شیعه می‌باشد(همان:۶۴).
جمعیت العلماء الاسلام	این جمعیت یک حزب سیاسی است که حنبلی مذهب بوده و در رده اصحاب حدیث، معتقد به مکتب دیوبندی و نزدیک به وهابیت است؛
اهل حدیث	این گروه در قبال فعالیت شیعه در دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت که می‌تواند در ابعاد محدودی نماینده گرایش سلفی وهابی در پاکستان باشد؛
سواد اعظم	سازمان فرقه‌ای سنی حنفی است که در اواخر دهه ۱۹۷۰ تأسیس شد تا با رشد شیعیان مقابله کند؛
سپاه صحابه	سپاه صحابه گروهی افراطی و یکی از بزرگ‌ترین نیروهای فرقه‌ای پاکستان است که با طالبان و القاعده هم ارتباطات نزدیکی دارد. این گروه را بیشتر به عنوان یک گروه نظامی می‌شناسند که در ۱۹۸۵ توسط یک روحانی سنی به

<p>نام مولانا حق نواز جهنگوی تأسیس شد. این گروه در دوران حیات خود با مواردی از قتل رهبران یا ممنوعیت فعالیت از جانب دولت مواجه بوده است</p> <p>۴</p>	
<p>از مهم ترین گروه های افراطی پاکستان لشکر جهنگوی است که امروزه به دلیل انجام عملیات های تروریستی بسیار معروف است. در حقیقت این گروه تروریستی، یکی از گروه های افراطی مذهبی پاکستانی است که توسط سپاه صحابه باهدف مبارزه با نهضت جعفری تأسیس شد. لشکر جهنگوی به عنوان سازمانی با ایدئولوژی وهابی احساسات ضدآمریکایی، ضد هندی، ضد اسرائیلی، ضد ایرانی و ضد شیعه دارد و همواره به عنوان مسئول قتل شیعیان در پاکستان و هزاره افغانستان متهم بوده است. افزون بر این ها باید به گروه هایی چون لشکر طیبه، جیش محمد و تحریک نفاذ شریعت محمدی اشاره کرد که با عنوان سلفی گری وهابی توضیح داده می شوند (همان: ۶۹).</p>	<p>لشکر جهنگوی</p>
<p>در اصل در زمره اهل سنت، و ملتزم به مذهب احناف هستند. چون ایشان در قاره هند زندگی می کنند، و در قاره هند ادیان مختلف وجود دارد، بنابراین عقایدی از هندوها و بودایی ها را گرفته با عقاید اسلامی درهم آمیخته اند. فرقه ای صوفی مشرب است که در دوران استعمار بریتانیا در هند پیدا شد، این فرقه در دوستی و تقدیس پیامبران و اولیاء، خصوصاً پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله افراط و زیاده روی می نمایند، و به آنان صفاتی را نسبت می دهند که ایشان را از بشر بودن بالاتر می برد.</p>	<p>فرقه بریلوی</p>
<p>این حزب در سال ۱۹۴۱ توسط ابوالعال مودودی باهدف استقرار یک دولت اسلامی تشکیل شد. البته حزب در ابتدا به کم قالب یک و کم کرد صورت یک سازمان مذهبی فعالیت حزب سیاسی را به خود گرفت. جماعت اسلامی حزبی افراطی و دست راستی و مخالف کمونیسم و سوسیالیسم است</p>	<p>جماعت اسلامی</p>

و به استقرار حکومت اسلامی و ترویج قوانین و مقررات طبق احکام قرآن فرا میخواند

شبکه‌های تأمین مالی تروریسم در پاکستان تحت بررسی موشکافانه قرار دارد؛ در اواسط سال ۲۰۱۸، اقدام مالی مستقر در پاریس گروه ویژه (FATF) پاکستان را به "فهرست خاکستری" خود بازگرداند یعنی به فهرست کشورهای که «نقص استراتژیک» مقابله با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم دارند (csrcsreports, 2021:2). میتوان بیان داشت که رابطه فرهنگی ایران و پاکستان به سبب مسائل اعتقادی به سمت همگرایی نبوده است.

بررسی ابعاد همگرایی و واگرایی ایران و پاکستان

در آغاز روابط دو کشور ایران و پاکستان پس از انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ تیره بود. در حالی که این کشور به شدت به ایالات متحده و همچنین عربستان سعودی در آموزش جهادی‌ها برای افغانستان تحت مداخله شوروی متکی بود. در طول تهاجم شوروی، پاکستان از گروه‌های سنی- پشتون حمایت می‌کرد، در حالی که ایران از جناح‌های شیعه- تاجیک حمایت می‌کرد. رژیم نظامی ژنرال ضیاءالحق نیز شاهد ظهور افراط‌گرایی مذهبی بود و شکافی بین شیعه و سنی در پاکستان ایجاد کرد. قتل دیپلمات ایرانی آقای صدیق گنجی در لاهور و ترور وحشیانه دانشجویان نیروی هوایی ایرانی که در اوایل دهه ۱۹۹۰ از پاکستان بازدید کرده بودند نیز شکاف در تفاهم بین ایران و پاکستان را افزایش داد. ادراک امنیتی ایران بر اساس تاریخچه و ماهیت بحرانی که در غرب آسیا ایجاد می‌شود، رشد کرده است. تهدیدی که آن را درک می‌کند از ملت‌های همسایه و قدرت‌های بزرگ‌تر سرچشمه می‌گیرد. این امر بر شیوه‌ای که این کشور به وسیله آن سیاست خارجی خود را برای حفاظت از تمامیت ارضی و هویت خود شکل داده و دوباره شکل داده است، تأثیر گذاشته است (Bhattacharjee, 2017).

بعد امنیتی

مرزی که ۵۹۰ مایل بین دو کشور امتداد دارد، بیش از ۱۰۰ سال پیش توسط دولت بریتانیا تعیین شد. اختلاف اولیه بین ایران و پاکستان، بر سر مالکیت قبیله صوفید، به خشونت منجر شد ولی دوستانه حل شد. قرارداد مرزی بین پاکستان و ایران سرانجام در سال ۱۹۶۰ منعقد شد. ایران ۹۵ مایل از خاک خود را به پاکستان واگذار کرد و در ازای آن شهر زاهدان به ایران داده شد. این همچنین گام بزرگی برای تقویت روابط پاکستان و ایران بود (EASTWEST, 2020). ایران و پاکستان دارای دو نقطه بازرسی مرزی اساسی هستند، یکی در منطقه میر جاوه (ایران) - تفتان (پاکستان) و دومی در منطقه پیشین (ایران) - مند (پاکستان). پاسگاه مرزی تفتان از دو طرف تنظیم می‌شود. پاکستان در سال ۲۰۱۶ یک "دروازه پاکستان" در این پست ساخت. پیشنهاد تنظیم و ایجاد و ایجاد پست مرزی در منطقه مرزی پیشین مند و همچنین ایجاد یک پاسگاه مرزی دیگر در منطقه ریمدان (ایران) که نزدیک به بزرگراه ساحلی مکران در پاکستان. هنوز هیچ راه ارتباطی در این منطقه وجود ندارد. بحث انتظار می‌رود با توجه به دو ایست‌های بازرسی جدید قرار است به اتفاق در ۲۱ ST جلسه کمیسیون مرزی پاکستان ایران در گوادر در سپتامبر ۲۰۱۷. برگزار می‌شود (Bhattacharjee, 2017). اکنون، یکی دیگر از عوامل تحریک کننده عمده بین ایران و پاکستان، استان سیستان و بلوچستان ایران و استان بلوچستان در پاکستان است. بدون پرداختن به تاریخچه بی‌ثباتی، خشونت و سوء حکومت هر دو ملت در استان خود، می‌توان گفت که برخی گروه‌های تروریستی مانند جند الله، جیش العدل و حرکت انصار ایران علیه دولت ایران در ایالت ناآرام بلوچستان پاکستان پناه گرفته است. در سال ۲۰۱۴، ایران هشدار داد که برای بازپس گیری پنج مرزبان ایرانی ربهوده شده توسط جیش العدل، نیروهای خود را به پاکستان می‌فرستد. پاکستان اعلام کرده بود که چنین اقدامی نقض قوانین بین‌المللی است و به نیروهای ایرانی هشدار داده بود که از مرز عبور نکنند. ایران از اعزام خودداری کرد. وقتی یک روحانی محلی وارد عمل شد و اوضاع را حل کرد. سوء تفاهم‌ها و چالش‌های موجود چالش‌های کنونی در

روابط بین دو کشور احتمالاً وجود دارد: حاشیه‌های آشکار بین ایران و «ائتلاف نظامی سعودی» که با سفر ترامپ جسورتر شد، عضویت پاکستان در ائتلاف سعودی (به‌ویژه ژنرال راحیل شریف به ریاست ائتلاف نظامی اسلامی مبارزه با تروریسم (IMAFI)، بی‌ثباتی در افغانستان و ظهور طالبان، شورش بلوچستان و مناقشه مرزی ایران و پاکستان بود. رهبران سعودی و ایالات متحده به وضوح خاطرنشان کردند که هدف اصلی ائتلاف نظامی مقابله با ایران است. در سوی دیگر بر اساس اظهارات سرتاج عزیز، مشاور نخست‌وزیر شریف در امور خارجه، پاکستان از قطعنامه اقتباس شده توسط شورای ملی در سال ۲۰۱۵ در جریان بحران یمن پیروی خواهد کرد که در آن آمده است: پاکستان باید در درگیری‌ها بی‌طرفی خود را حفظ کند تا بتواند نقش دیپلماتیک پیشگیرانه‌ای برای پایان دادن به بحران ایفا کند. مورد دیگر فعالیت تروریستی است که از استان بلوچستان پاکستان سرچشمه می‌گیرد و ایران را هدف قرار می‌دهد. جیش العدل، یک گروه تروریستی سنی، در آوریل ۲۰۱۷، ۱۰ مرزبان ایرانی را در یک حمله برون‌مرزی به شهادت رساند. این گروه در گذشته با ارتش ایران درگیر شده، غیرنظامیان و پرسنل شبه نظامی را در ایران شهید کرده و در این آدم‌ربایی نیز دست داشته است. این گروه همچنین مسئولیت حملاتی را بر عهده گرفته بود که در آن هشت پاسدار ایرانی در آوریل ۲۰۱۵ و ۱۴ پاسدار در اکتبر ۲۰۱۳ شهید شدند. جواد ظریف وزیر امور خارجه ایران در ۴ مه به اسلام‌آباد سفر کرد تا مقامات پاکستانی را تحت فشار قرار دهد تا علیه تروریست‌های دخیل در حمله به مرزبانان ایرانی اقدام کنند و اقدامات لازم را برای جلوگیری از چنین حملاتی در آینده اتخاذ کنند. آقای جواد ظریف با نخست‌وزیر شریف، نثار علی خان وزیر کشور، ژنرال قمر جاوید باجوید رئیس ستاد ارتش و سپهبد (بازنشسته) ناصر جنجوه مشاور امنیت ملی دیدارهایی داشت. در این دیدارها به وزیر امور خارجه ایران اطمینان داده شد که پاکستان اقداماتی را برای جلوگیری از حملات فرامرزی از جمله استقرار نیروهای اضافی در امتداد مرز خود با ایران انجام خواهد داد. دو طرف همچنین توافق کردند که هماهنگی بهتر، اشتراک اطلاعات بیشتر و تعاملات مکرر در سطوح سیاسی، نظامی و امنیتی

را تضمین کنند (Bhattacharjee, 2017). شورش بلوچستان همچنین می‌تواند باعث خشونت در یک منطقه مرزی بی‌ثبات شود که به یک درگیری مرزی جزئی یا بزرگ تبدیل می‌شود که می‌تواند وضعیت موجود را پیچیده کند. شکاف‌های عمیق بر اساس قومیت، زبان، فرقه‌گرایی مذهبی و نابرابری‌های اقتصادی در پاکستان پیامدهای گسترده‌تری خواهد داشت و عملکرد سیستم سیاسی داخلی و همچنین پیگیری سیاست‌های خارجی آن را مختل می‌کند. تضعیف روند صلح افغانستان، افزایش افراط‌گرایی خشونت‌آمیز مذهبی و ماهیت مرزهای پاکستان، افغانستان و ایران همچنان چالشی برای آینده خواهد بود. نگرانی‌ها و منافع ایران و پاکستان در فضای جدید منطقه‌ای و بین‌المللی عمیقاً به هم مرتبط است. مشکلات جدید و همچنین فرصت‌های جدید، روابط آن‌ها را وارد مراحل مختلف خوشبختی می‌کند یا با چالش‌هایی مواجه می‌شود که بر روابط دوجانبه و چندجانبه آن‌ها تأثیر می‌گذارد. اکنون به هر دو کشور بستگی دارد که راه‌های بهبود و رفاه دو طرف را بیابند (Bhattacharjee, 2017)

گفتنی است که همکاری‌های اسلام‌آباد-ریاض در دهه‌ی ۱۹۸۰ با جدیت بیشتری دنبال شد و جریان افراطی سنی با برخورداری از آموزه‌های سلفی و در قالب طالبان از خلال این همکاری بود که یکی از مهم‌ترین اهداف آن کنترل اسلام‌گرایی شیعی در سطح منطقه بود. از عوامل اساسی رشد مدارس مذهبی در پاکستان قدرت‌یابی ژنرال ضیاءالحق، یک دیوبندی علاقه‌مند به وهابیت بود. گرایش‌های وهابی مورد حمایت عربستان سعودی در دوران وی فرصت رشد یافتند. جریان فکری و مذهبی اهل حدیث که به شدت متأثر از سنت وهابی است، به شکل گسترده‌ای در لباس حمایت از رژیم ضیاءالحق ظاهر شد. از آنجا که توسعه سلفی‌گری وهابی در سراسر جهان اسلام به کمک دلارهای نفتی یک هدف اساسی و بلندمدت برای عربستان سعودی محسوب می‌شد، ژنرال ضیاء توانست از این راه، مدارس مذهبی را زیر چتر حمایت‌های سعودی‌ها ببرد. این در حالی بود که در دوران حکومت وی برای نخستین بار در تاریخ پاکستان، حکومت به حمایت مالی از توسعه آموزش‌های مذهبی

اقدام کرد و حتی پرداخت زکات جهت تأمین هزینه مدارس مذهبی برای شهروندان این کشور الزامی شد. ژنرال ضیاء در راستای موفقیت هر چه بیشتر مدارس مذهبی بودجه عمومی آموزش و پرورش پاکستان را کاهش داد. با کاهش بودجه عمومی آموزش و پرورش، فرزندان خانواده‌های فقیر به‌ویژه در سطح روستاها به‌سوی مدارس مذهبی که کمک‌هزینه تحصیلی آن‌ها پرداخت شده بود، فرستاده شدند. به موازات این مهم، ژنرال ضیاء دستور داد تا مدارک تحصیلی این مدارس معتبر شناخته شود و با مدارک علمی معادل‌سازی شود. با اجباری شدن آموزش معارف دینی برای تمام دانش آموزان، زمینه جذب فارغ‌التحصیلان این مدارس در مدارس دولتی و در نتیجه راه‌یابی آن‌ها به‌نظام بوروکراسی کشور فراهم شد (نصیر نیا، ۶۶:۱۳۹۵)

بعد تجاری

پاکستان و ایران در حاشیه سوء تفاهم‌ها و چالش‌های موجود سعی در ایجاد روابط اقتصادی داشته‌اند. صادرات عمده پاکستان به ایران شامل برنج، گوشت، کاغذ، منسوجات و میوه است. عمده‌ترین کالاهایی که پاکستان از ایران وارد می‌کند شامل مواد شیمیایی آلی، پلاستیک، مواد معدنی، نفت، آهن و فولاد است. بنا به درخواست اویس لغری رئیس کمیسیون امور خارجی مجلس شورای ملی که در ژانویه ۲۰۱۷ به ایران سفر کرده بود، ایران ممنوعیت واردات کینو (یک مرکبات که به‌طور گسترده در منطقه پنجاب رشد می‌کرد) از پاکستان را پس از شش سال به مدت دو ماه لغو کرد. دو کشور در سال ۲۰۰۴ یک توافقنامه تجارت ترجیحی را امضا کردند، با این امید که آن را به یک توافقنامه تجارت آزاد تبدیل کنند. هدف پاکستان و ایران افزایش حجم تجارت سالانه بین دو کشور به ۵ میلیارد دلار تا سال ۲۰۲۱ بود که توسط شریف نخست‌وزیر در جریان سفر حسن روحانی رئیس‌جمهور ایران به اسلام‌آباد در سال ۲۰۱۶ اعلام شد. تجارت بین پاکستان و ایران در سال ۲۰۱۰-۱۱ به ۴۳۲ میلیون دلار کاهش یافت. از ۱,۳۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۹-۲۰۰۸. ۲۰ در سال مالی

۲۰۱۳ صادرات پاکستان به ایران ۶۹ میلیون دلار آمریکا بوده در حالی که واردات ایران از سایر نقاط جهان ۵۴ میلیارد دلار بوده و سهم پاکستان تنها ۰,۲ درصد از کل واردات بوده است. حدود ۲۶ درصد از سال مالی ۲۰۱۲ تا سال مالی ۲۰۱۳. ۲۱ صادرات پاکستان در سال ۱۶-۲۰۱۵ به ۳۱۸ میلیون دلار رسید. با این حال، با افزایش بی‌اعتمادی، چنین روابطی نتوانسته است شتاب بیشتری به دست آورد. حتی پس از برداشته شدن تحریم‌های غرب که تأثیر مخربی بر روابط اقتصادی ایران و پاکستان داشت. بهبود چندانی در حجم مبادلات تجاری بین دو کشور مشاهده نشد، اگرچه پتانسیل همچنان بالاست (Bhattacharjee, 2017).

بدین ترتیب، پاکستان چهارمین بازار صادراتی در بین کشورهای همسایه ایران است و از ظرفیت بالایی برای افزایش کیفی و کمی تجارت و تجارت با ایران برخوردار است. بر اساس برآوردها، با ایجاد زیرساخت‌های لازم، تجارت بین دو کشور می‌تواند به ۱۴ میلیارد دلار در سال افزایش یابد. شایان ذکر است در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۹، مجموع تجارت دوجانبه ایران و پاکستان از مرز ۸۴۰ میلیون دلار گذشت که از این میزان ۷۱۰ میلیون دلار مربوط به صادرات ایران به پاکستان و شامل تولیدات صنعتی و شیمیایی، ساختمانی بوده است. بلوک، محصولات کشاورزی و مواد غذایی در بیش از ۱۱۰ کد تعرفه. این در حالی است که بر اساس قرارداد تجارت ترجیحی ایران و پاکستان (۲۰۰۷)، ایران تعرفه ۳۰۹ کالای وارداتی از پاکستان و پاکستان تعرفه ۳۳۳ کالای ایرانی را کاهش داد. اما امروز بیش از ۶۰ درصد کالاهای مورد توافق دو کشور مورد معامله قرار نمی‌گیرد و از زمان اجرای توافقنامه تجارت ترجیحی بین دو کشور، تراز تجاری هرگز از ۱,۳ میلیارد دلار فراتر نرفت (Scfr, 2021).

بعد ترانزیت و انرژی

پاکستان تحت تأثیر عوامل داخلی و منطقه‌ای و بین‌المللی، ایجاد و توسعه بندر گوادر را در دستور کار خود قرار داده است. عوامل داخلی به عقب‌ماندگی شرق پاکستان و ایالت بلوچستان و نقش ناچیز آن در اقتصاد ملی برمیگردد. عوامل منطقه‌ای به وضعیت روبه ثبات

افغانستان و رقابت سیاسی و نظامی پاکستان با هند مربوط می-شود. به لحاظ بین‌المللی نیز این کشور به دنبال یافتن جایگاه مثبت و مطمئنی در تعاملات اقتصادی جهان و آسیا است (شهنوازی، ۱۳۹۳: ۱۰۰). دلایل و اهداف کلان پاکستان از تجهیز و توسعه بندر گوادر ۱- توسعه منطقه‌ای: با توسعه بندر گوادر فعالیت‌های اقتصادی در ایالت عقب‌مانده بلوچستان (حوزه اقتصادی) گسترش خواهد یافت و منجر به اجرای طرح‌های زیرساختی حمل‌ونقل، ارتباطات و ترانزیت کالا در این منطقه می‌شود. علاوه بر این آثار اقتصادی مثبتی نیز برای اقتصاد در حال توسعه این کشور در بردارد.

۲- خارج کردن فعالیت‌های اقتصادی و تجاری پاکستان از انحصار بندر کراچی: این بندر پایتخت اقتصادی پاکستان به شمار می‌رود. افزایش فعالیت‌های تروریستی، افزایش اختلافات مذهبی و سیاسی در این بندر، ساختار اقتصادی این کشور را به لحاظ جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و فعالیت‌های تجاری منطقه‌ای دچار آسیب‌پذیری کرده است؛ بنابراین انتقال، تغییر و تمرکز برخی از فعالیت‌های اقتصادی و تجاری در گوادر از آسیب‌پذیری پاکستان در این زمینه می‌کاهد.

۳- تقویت نیروی دریایی: دولت پاکستان علاوه بر بهره‌برداری‌های سیاسی و اقتصادی از بندر گوادر، در صدد استفاده نظامی و امنیتی از این بندر نیز هست. زیر جنگ‌های قبلی این کشور با هند نشان داده است که بندر کراچی به دلیل نزدیک بودن به هند به لحاظ استقرار نیروی دریایی در موقعیت مناسبی نیست؛ بنابراین پاکستان در پی آن است که از بندر گوادر بهره‌برداری‌های نظامی نیز بکند.

۴- فراهم کردن زمینه‌های ترانزیت کالا به افغانستان و آسیای مرکزی: استقلال کشورهای آسیای مرکزی و نیاز این کشورها به باز شدن درهای اقتصاد جهانی به روی آن‌ها و همچنین تثبیت تدریجی شرایط سیاسی و اقتصادی افغانستان فرصت بی‌بدیل و ارزشمندی را برای پاکستان جهت فراهم کردن زمینه‌های ترانزیت کالا و خدمات به این کشورها فراهم کرده

است. بدون تردید موفقیت پاکستان در استفاده بهینه از این فرصت در شرایط رقابتی شدید با ایران، تجهیز و توسعه بندر گوادر و اتصال ریلی و جاده‌ای این منطقه به مرزهای افغانستان است

۵- ارتباطات گسترده‌تر با منطقه خلیج فارس و ایفای نقش در بازار جهانی نفت: به اعتقاد رهبران این کشور در شرایط کنونی با وجود منابع عظیم نفت و گاز آسیای مرکزی و انتقال آن به بازارهای جهانی از یک طرف و طرح‌های ملی و منطقه‌ای توسعه صنعت انرژی در خلیج فارس و تقویت پتانسیل‌های صنعتی، تجاری و خدماتی کشورهای منطقه از طرف دیگر، بهترین شرایط برای توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی و تجاری با منطقه است. توسعه و تجهیز بندر گوادر به عنوان یک منطقه واسط تجاری بین کشورهای خلیج فارس و کشورهای آسیای جنوب شرقی به‌ویژه چین و همچنین آسیای مرکزی به عنوان یک پایانه نفتی برای تجارت نفت خلیج فارس و آسیای مرکزی به بازارهای جهانی در این زمینه بسیار قابل توجه است.

۶- توسعه روابط تجاری و اقتصادی با ایران: با وجود بندر چابهار در کنار مرزهای پاکستان، ایجاد بندر گوادر میتواند در توسعه و نوع روابط تجاری دو کشور مؤثر باشد. علاوه بر این نگاه بلندمدت پاکستانی‌ها به متغیر ایران، فراهم شدن زمینه‌های ارتباط خشکی این کشور با اروپا و بهره‌برداری از کریدور شمال- جنوب می‌باشد (امیری، ۱۳۹۶: ۱۰۰). همچنین امکانات ویژه این بندر شامل: ۱- امکان پهلوگیری کشتی‌های عظیم‌الجثه تا سقف ۱۰۰ هزار تن؛ ۲- پهلوگیری کشتی‌های بار عمومی تا سقف ۱۰۰ هزار تن؛ ۳- پهلوگیری نفتکشها با ظرفیت ۲۰۰ هزار تن؛ این بندر در حال حاضر مجهز به ۱۲ اسکله با کانالهای به طول ۴/۵ کیلومتر با عمق ۲۰ متر برای کشتی‌های فوق‌الذکر می‌باشد (شهنوازی، ۱۳۹۳: ۹۶). در این میان، سرنوشت خطوط لوله نیز یا رهاشده و یا به حالت خفته باقی‌مانده است که پیش‌تر برای ارتقای روابط بین دو ملت پیش‌بینی شده بود. خط لوله گاز ایران پاکستان همچنان پروژه‌ای است که ناقص و با تأخیرها و سوء تفاهم‌های بی‌حد و حصر باقی‌مانده است. بخش پاکستان

(از مجموع ۱۹۳۱ کیلومتر طول، ۱۱۵۰ کیلومتر در ایران و ۷۸۱ کیلومتر در پاکستان) ناقص است زیرا گفته شد تحریم‌های بین‌المللی مانع اجرای آن شده است (Bhattacharjee, 2017).

ایران و پاکستان در سازمان‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای

از عوامل مؤثر در عدم شکل‌گیری اتحاد بین کشورهای اسلامی، ایجاد گسل‌های ایجاد شده در بین مسلمانان است که از آن به عنوان “ژئوپلیتیک مذهبی” یاد می‌شود. از دیرباز، دین و مذهب از عوامل مهم چالش در شبه قاره هند و مورد توجه قدرت‌های سلطه طلب بوده است. تولید و تبلیغ مذاهب و عقاید خودساخته و ترویج آن در بین مسلمانان سیاستی بود که می‌توانست از شکل‌گیری اتحاد در بین مسلمانان جلوگیری نماید، به گونه‌ای که هر فرقه خود را مسلمان ناب دانسته و دیگران را مرتد، کافر و واجب‌القتل (مهدورالدم) پندارد (نصیر نیا، ۱۳۹۵: ۶۳). روابط مبتنی بر همکاری در سازمان‌های بین‌المللی نیز وجود دارد. در این زمینه، به‌ویژه سازمان عمران منطقه‌ای (آر سی دی) و پیمان بغداد (پیمان سنتو) چارچوب‌های مناسبی برای تعمیق و گسترش روابط بوده‌اند. بعد از انقلاب خلأ قدرت در نظام امنیتی خلیج فارس و بازتاب انقلاب اسلامی در منطقه، بیم آمریکا و حکومت‌های منطقه را افزایش می‌داد. مسائل جدید، هم پاکستان را برای دفاع از خود که بزرگ‌ترین حامی‌اش یعنی شاه را از دست داده بود به تلاش وامی‌داشت و هم کشورهای ثروتمند عربی سواحل خلیج فارس را به پاکستان، به عنوان بهترین و مطمئن‌ترین حامی نزدیک می‌کرد (EASTWEST, 2020).

سازمان همکاری اقتصادی (ECO)

رابطه پاکستان و ایران در ابتدا مبتنی بر تفاهم و برادری متقابل بود. پاکستان و ایران از نظر جغرافیایی به یکدیگر مرتبط هستند (حدود ۹۰۹ کیلومتر مرز مشترک دارند)، شباهت‌های تاریخی، اجتماعی-اقتصادی، قومی و فرهنگی زیادی در مناطق مرزی دارند. در ماه مه ۱۹۴۹، نخست‌وزیر لیاقت علی خان اولین سفر دولتی خود را به ایران انجام داد، در حالی که شاه

ایران اولین رئیس دولت خارجی بود که در مارس ۱۹۵۰ از پاکستان بازدید کرد. ایران نیز در می ۱۹۵۰ معاهده دوستی را با پاکستان امضا کرد. ایران و پاکستان در سال ۱۹۵۵ به عضویت پیمان بغداد درآمد که بعدها به سازمان پیمان مرکزی (CENTO) معروف شد. هر دو کشور همچنین در سال ۱۹۶۴ به ترکیه پیوستند تا یک سازمان اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی به نام همکاری منطقه‌ای برای توسعه (RCD) تشکیل دهند. بعدها، ادغام منطقه‌ای با تبدیل سازمان به سازمان همکاری اقتصادی (ECO) در سال ۱۹۸۵ بیشتر تقویت شد. این گام برای نهادهای کردن روابط طولانی مدت انجام شد. تحت آکو چندین قرارداد تجاری دوجانبه به امضا رسید که می‌توانست حجم تجارت بین این دو کشور را در سال‌های گذشته افزایش دهد. باین حال، پیشرفت هدف‌گذاری شده هرگز حاصل نشد و به دلیل تفاوت‌های سیاسی و اقتصادی مختلف در حاشیه باقی ماند. ایران آشکارا از موضع پاکستان در مورد کشمیر حمایت کرد. این کشور کمک‌های بشردوستانه را همراه با هواپیماهای بمب‌افکن^۱ (۹۰ هواپیمای جت F-86 Mk.6 Saber Jet). سازمان همکاری اقتصادی (ECO) به عنوان جانشین سازمان همکاری‌های منطقه‌ای برای توسعه (RCD) پدید آمده است که در سال ۱۹۶۴ بین ترکیه، ایران و پاکستان با اصلاح توافق‌نامه تأسیس RCD به نام پیمان از میر در سال ۱۹۶۴ تأسیس شد. ۱۹۸۵. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ۷ کشور جدید درخواست عضویت کردند که الحاق آن‌ها در نشست فوق‌العاده شورای وزیران آکو که در نوامبر ۱۹۹۲ در اسلام‌آباد برگزار شد، تصویب شد. تعداد کشورهای عضو آکو به ۱۰ کشور افزایش یافته است. الحاق افغانستان، آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان. آکو امروزه با گسترش در منطقه‌ای به مساحت ۷ میلیون کیلومتر مربع به یک سازمان منطقه‌ای با مشارکت ۳۵۰ میلیون نفر تبدیل شده است (mfa.gov, 2021). سهم آکو در تجارت جهان حدود سه درصد است، یعنی ۸۴۵ میلیارد دلار. ۴۳۴ میلیارد دلار از این آمار سهم واردات و ۴۱۱ میلیارد دلار سهم صادرات است که با توجه به پتانسیل ژئواستراتژیک، جمعیت، ذخایر

^۱ (90 F-86 Mk.6 Sabre Jet Aircrafts)

نفت و گاز و انرژی در این منطقه، و روابط اقتصادی کشورهای عضو، نسبتاً کم است (iribnews, 1400). سازمان همکاری اقتصادی دارای ۸ کمیته به شرح ذیل می‌باشد. ۱. کمیته اقتصادی، بازرگانی، ۲. کمیته صنعتی و فنی، ۳. کمیته حمل‌ونقل و ارتباطات، ۴. کمیته کشاورزی، ۵. کمیته علمی، آموزشی و فرهنگی، ۶. کمیته انرژی، ۷. کمیته زیربنایی در امور عمومی (کمیته بهداشت و محیط‌زیست)، ۸. کمیته مبارزه با مواد مخدر (مهاجری خانقاه، ۱۳۹۰: ۳۸). بر اساس گزارش‌ها، حجم مبادلات تجاری ایران با اعضای سازمان همکاری‌های اقتصادی به ۴ میلیارد و ۹۷۶ میلیون دلار در پنج‌ماهه نخست سال جاری میلادی (۳۱ اسفند تا دوم مردادماه) رسید که نسبت به سال قبل ۳۸ درصد افزایش داشته است. به عبارت دقیق‌تر، ایران در پنج‌ماهه ۲۰۲۱ بالغ بر ۷ میلیون و ۹۴۴ هزار و ۳۲۲ تن کالا با کشورهای عضو اکو از جمله ترکیه، افغانستان، جمهوری آذربایجان، قرقیزستان، قزاقستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان مبادله کرده است. ایران در مدت مذکور ۶ میلیون و ۱۰۷ هزار و ۳۱۱ تن کالا به ارزش بیش از ۲ میلیارد و ۹۵۳ میلیون دلار به کشورهای مذکور صادر کرده است. مقاصد عمده صادرات کالاهای ایرانی در اتحادیه مذکور ترکیه با حدود یک میلیارد و ۱۰۶ میلیون دلار، افغانستان با ۸۵۵ میلیون دلار، پاکستان با ۴۲۱ میلیون دلار، ازبکستان با ۱۷۴ میلیون دلار و آذربایجان با ۱۶۱ میلیون دلار بوده است (Tehrantimes, 2021) به علاوه زمینه همکاری در حوزه‌های غیر اقتصادی نیز وجود چراکه سازمان همکاری اقتصادی دارای ۸ کمیته به شرح ذیل می‌باشد. ۱. کمیته اقتصادی، بازرگانی، ۲. کمیته صنعتی و فنی، ۳. کمیته حمل‌ونقل و ارتباطات، ۴. کمیته کشاورزی، ۵. کمیته علمی، آموزشی و فرهنگی، ۶. کمیته انرژی، ۷. کمیته زیربنایی در امور عمومی (کمیته بهداشت و محیط‌زیست)، ۸. کمیته مبارزه با مواد مخدر (مهاجری خانقاه، ۱۳۹۰: ۳۸). از نظر امنیتی- نظامی، اعضای اکو در اساس نگاهی برون‌گرایانه داشته اند^۱ و ائتلاف‌ها و اتحادهای نظامی آن‌ها بیشتر با قدرت‌های منطقه‌ای یا

فرمانطقه ای بوده و یا در چارچوب همکاری‌های چند جانبه محدود مانده است (میرزایی و شهبازی، ۱۳۹۶: ۱۲).

گروه D-8

گروه هشت کشور مسلمان در حال توسعه که اندونزی، ایران، بنگلادش، پاکستان، ترکیه، مالزی، مصر و نیجریه در آن عضویت دارند؛ ایده همکاری بین کشورهای بزرگ مسلمان در حال توسعه توسط پروفیسور دکتر نجم الدین اربکان، نخست‌وزیر وقت ترکیه، طی سمیناری با عنوان "همکاری در توسعه" که در اکتبر ۱۹۹۶ در استانبول برگزار شد، مطرح شد. این گروه همکاری بین کشورها را پیش‌بینی کرد. از جنوب شرق آسیا تا آفریقا امتداد دارد. در این سمینار نمایندگان از بنگلادش، مصر، اندونزی، ایران، مالزی، نیجریه و پاکستان حضور داشتند. این کنفرانس اولین گام برای ایجاد D-8 بود و تنها پس از یک سری جلسات مقدماتی بود که D-8 به طور رسمی تشکیل شد و با بیانیه استانبول که در پایان اجلاس سران کشورها صادر شد فعالیت خود را آغاز کرد. و دولت در ۱۵ ژوئن ۱۹۹۷ در استانبول برگزار شد (developing8, 2022). ۸ کشور در حال توسعه توافق کرده اند که همکاری‌های تجاری خود را افزایش دهند و حجم تجارت داخلی خود را به حداقل ۱۰ درصد از کل تجارت سازمان در ۱۰ سال آینده برسانند. در جریان دهمین اجلاس سران سازمان در حال توسعه-۸ (D-8) به میزبانی بنگلادش و همچنین با حضور رجب طیب اردوغان، رئیس جمهور ترکیه،

در منطقه اکو پیمانهای متعدد امنیتی وجود دارد. در چارچوب جامعه کشورهای مستقل همسود، بازماندگان اتحاد شوروی در آسیای مرکزی و قفقاز با روسیه پیمانهای امنیتی و نظامی متعدد امضا کرده‌اند. پیمان امنیت دسته‌جمعی تاشکند (۱۹۹۲) (مقوم بیوند امنیتی روسیه با این جمهوریها است. قزاقستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ازبکستان همراه با چین و روسیه در سال ۲۰۰۱ اقدام به تأسیس سازمان همکاری شانگهای کردند) (میرزایی و شهبازی، ۱۳۹۶: ۱۲).

بلوک نقشه راه ده ساله D-8 برای سال های ۲۰۲۰-۲۰۳۰ را تصویب کرد (Trtworld, 2021).

جدول نقشه راه ده ساله توسعه روابط D-8 (از ۲۰۲۱-۲۰۳۰)

مرحله	نوع همکاری
مرحله اول (۲۰۲۱-۲۰۲۳)	در دوره دو ساله، بلوک بر تولید و آماده‌سازی پروژه‌ها در زمینه‌های همکاری اولیه مانند تجارت، صنعت، گردشگری، کشاورزی و امنیت غذایی، انرژی و حمل‌ونقل تمرکز خواهد کرد.
مرحله دوم (۲۰۲۳-۲۰۲۷)	همکاری‌های تجاری تشدید خواهد شد و تمرکز بر اجرای پروژه‌های مختلف در ۶ حوزه اولویت‌دار همکاری خواهد بود
مرحله سوم (۲۰۲۸-۲۰۳۰)	دوره که سال های ۲۰۲۸-۲۰۳۰ را در برمی گیرد، دوره بررسی و ارزیابی خواهد بود.

منبع : (Trtworld, 2021) . طبق برنامه ده ساله در این گروه در زمینه‌های صنعت، کشاورزی، مخابرات و اطلاعات، تجارت، علوم تکنولوژی، توسعه نیروی انسانی، بهداشت، توسعه روستایی، بانکداری و انرژی همکاری می‌شود. برای تحقق هدف توسعه صادرات غیر نفتی و تنوع بخشیدن به مقاصد صادراتی، پیمان گروه d-8 زمینه مساعدی را می‌تواند برای هریک از کشورهای عضو و از جمله ایران و پاکستان فراهم آورد (نصیر نیا، ۱۳۹۵: ۵۷)

جمع‌بندی

از بدو شکل‌گیری پاکستان در ۱۹۴۷ روند خطی نداشته و در برهه‌هایی شاهد نزدیکی دو کشور و در مواقع دیگر دور شدن سیاست همگرایی هستیم. این حال روابط دو کشور ایران و پاکستان تحت تأثیر به همگرایی و واگرایی سیاست خارجی ایران و پاکستان پردازد. از همین رو، پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه داده‌ها به دنبال پاسخ به این پرسش اساسی است که چه مؤلفه‌هایی بر روابط همگرایی و واگرایی ایران و پاکستان بعد از انقلاب اسلامی ایران تاکنون موثر بوده است؟ در تحلیل یافته‌های پژوهش مسایل امنیتی ملهم از فرقه‌های مذهبی است از فرقه "دیوبندی، جمعیت العلماء الاسلام، اهل حدیث سواد اعظم، سپاه صحابه، لشکر جهنگوی، فرقه بریلوی، جماعت اسلامی. از مشخصه‌های این فرقه‌ها ترویج جهاد طبق الگوی سه ضلعی دیوبندیسم، پشتونیسیم و سلفیت است. نقش کشورهای منطقه و فرا منطقه در روابط ایران و پاکستان نیز موجب واگرایی شده است و هرچند همگرایی را نهایتاً می‌توان در سازمان‌های منطقه‌ای چون اکو یا دی ۸ دید ولی در کل مناسبات اقتصادی آمریکا با اعضای اکو، نگرانی از حکومت دینی، تلاش اسرائیل بر اعمال نفوذ در نهادهایی که ایران عضو آن است و نگاه رقابتی چین به اکو در بازسازی راه ابریشم، تلاش ترکیه برای الحاق به اتحادیه اروپا و نفوذ آمریکا در افغانستان مانع موفقیت کامل اکو شده است. گروه هشت کشور مسلمان که ایران و پاکستان عضو آن هستند از جمله تشکیلات منطقه‌ای است که به منظور ایجاد روابط مستحکم اقتصادی بین کشورهای در حال توسعه اسلامی و تقویت نفوذ این کشورها در بازارهای جهانی شکل گرفت و امروزه به نظر می‌رسد با توجه به دیدارهای اخیر مقامات کشورها نسبت به اکو برنامه‌ریزی منسجم‌تری در پیش رو دارد.

منابع

- اکبری، حسین؛ غنی زاده، پیمان (۱۳۹۹)، روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۶۸-۱۴۲
- امیری، علی (۱۳۹۶)، تأثیر توسعه بندر چابهار بر روابط خارجی ایران با پاکستان و افغانستان، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه بیرجند، آذرماه ۱۳۹۶
- خلیفه، ایمان (۱۳۹۸)، تأثیرات الگوهای رفتاری نظامیان در دولت (بررسی مقایسه‌ای مصر، پاکستان و ترکیه)، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، تابستان ۱۳۹۸
- داوند، محمد (۱۳۹۳)، بررسی و تحلیل تهدیدات دولت-کشور پاکستان علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد شهید باهنر کرمان، خرداد ۱۳۹۳
- دهشیری، محمدرضا؛ امامی، زهرا (۱۳۹۹)، عوامل همگرایی و واگرایی در روابط ایالات متحده و اتحادیه اروپا (۲۰۲۰-۲۰۰۸)، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال دوم، شماره ۴، صص ۵۵-۳۲
- سلطانی، روح الله (۱۳۹۶)، بررسی عوامل موثر بر روابط افغانستان و پاکستان (۱۳۹۵-۱۳۸۰)، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه یزد، اسفند ۱۳۹۶
- سلیمانی، علیرضا؛ خالدیان، صفرعلی (۱۳۹۱)، بررسی روابط آمریکا و پاکستان پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و تأثیر آن بر فعالیت‌های طالبان پاکستانی، فصلنامه آفاق امنیت، سال ۵، شماره ۱۶، صص ۱۸۷-۱۵۷
- محمدی، حمیدرضا؛ احمدی، ابراهیم (۱۳۹۷)، امکان‌سنجی همگرایی ایران-پاکستان، دو فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان سال دهم، شماره ۳۴، صص ۲۷۶-۲۵۵.
- مهاجری خانقاه، محسن (۱۳۹۰)، موانع گسترش همکاری‌های اقتصادی کشورهای اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد تهران مرکزی
- نصیر نیا، صادق (۱۳۹۵)، جایگاه پاکستان در رقابت منطقه‌ای ایران و عربستان، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه مازندران، دی ۱۳۹۵

Bhattacharjee, D. (2017, jul 07). Retrieved from Pakistan and Iran – Changing Dynamics and Challenges:
https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=1349&lid=1035

- Chaturvedi, A.-K. (2020, Aug 19). Retrieved from Sino- Iran Proposed Accord: China's Expansionism Continues:
<https://www.vifindia.org/print/7935>
- crsreports(2021), Pakistan-U.S. Relations, Updated July 8, 2021
- developing8. (2022). Retrieved from Brief History of D-8:
<https://developing8.org/about-d-8/brief-history-of-d-8/>
- EASTWEST. (2020, AUG 20). Retrieved from PAKISTAN AND IRAN RELATIONS: <https://eastwestknowledge.com/pakistan-and-iran-relations/>
- Goulard, S. (2021, 06 11). Retrieved from Iran and the CPEC:
<https://www.oboreurope.com/en/iran-cpec/>
- iribnews. (1400, 03 25). Retrieved from های سازمان همکاری ها و چالش ظرفیت اقتصادی اکر
<https://www.iribnews.ir/fa/news/3130948>
- Kumar, M. (2019, may 19). Retrieved from Making Sense of Keeping Chabahar Out of US Sanctions:
<https://thegeopolitics.com/making-sense-of-keeping-chabahar-out-of-us-sanctions/>
- mfa.gov. (2021). Retrieved from Relations with the Organisation of Economic Cooperation (ECO): <https://mfa.gov.ct.tr/foreign-policy/international-organisations/relations-with-the-eco/>
- Scfr. (2021, 08 04). Retrieved from PROSPECT OF RELATIONS BETWEEN IRAN AND PAKISTAN IN THE THIRTEENTH GOVERNMENT:
<https://www.scfr.ir/en/politics/135048/prospect-of-relations-between-iran-and-pakistan-in-the-thirteenth-government/>
- Tehrantimes. (2021, SEP 20). Retrieved from Trade with ECO members rises 38% in 5 months yr/yr:
<https://www.tehrantimes.com/news/465257/Trade-with-ECO-members-rises-38-in-5-months-yr-yr>
- Trtworld. (2021, APR 08). Retrieved from D-8 lays out 10-year road map aiming to boost trade cooperation:
<https://www.trtworld.com/asia/d-8-lays-out-10-year-road-map-aiming-to-boost-trade-cooperation-45723>
- Zahir ShahM. , Ijaz Khalid, J.KH , Ayaz, A.SH (2015), Pak-Iran Relations: New Dynamics and Prospectst ,Journal of Applied Environmental and Biological Sciences